

Tarih Manzumelerine Göre XIX. Yüzyılda Ankara

19th Century Ankara Through Historical Poems

Özge ÖZTEKİN

Doç. Dr., Öğretim Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara
oozge@hacettepe.edu.tr

Öz

Şehir, anlamını şiirin yarattığı ruhta bulan mekândır. Kevin Lynch'in tabiriyle şehir, sonsuz 'okunaklılık' sunan bir imgeselliğe sahiptir. Bu sonsuz okunaklılık şiir üzerinden düşünüldüğünde, bir şehrin atmosferini edebi metinler üzerinden anlamaya çalışmanın, zamanın ruhunu şiir-şehir-tarih bağlamında değerlendirmekten geçtiği söylenebilir. Çünkü şiir (genel olarak edebiyat), tıpkı hafıza sahibi bir şehir gibi, varlığı ve kaydettiği hatıralarla hem geçmişe hem de geleceğe salınan önemli bir bellektir. Bu anlamda Divan şiiri ve bu şiirin özgün örneklerinden biri olan tarih manzumeleri de belleğin süreç içerisindeki 'devamlılık' ve 'dönüştürme' zenginliğine vurgu yapan unsurlardandır. Bu çalışmada, Ankara, şiir üzerinden değerlendirilecektir. XIX. yüzyıl Ankara'sı hakkında, dönemin edebi metinlerinden biri olan divanlardaki tarih manzumelerine yansıyan izleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

XIX. yüzyılda yazılmış divanlar arasında, şu ana dek taranabilen yetmiş metnin üçünde, dört tarih manzumesinin Ankara hakkında olduğu tespit edilmiştir. Bu manzumelerden iki tanesi Câzib'e, bir tanesi Ziver Paşa'ya, bir tanesi de Mahmud Celaleddin Paşa'ya aittir. Bunlardan ilki, Ankara Mevlevihanesi üzerine; ikincisi, Ankara'da yaptırılan bir kışla hakkında; üçüncüsü, Vecihi Paşa'nın Ankara valiliğine dair; dördüncüsü, Belediye Dairesi'nin yapımı ile ilgilidir. Bunların yanı sıra, sadece başlığında 'Ankara' ifadesi geçen Mahmut Celaleddin Paşa'ya ait Hamidiye Caddesi'nin inşası hakkında bir manzumeye daha rastlanmıştır. Bu çalışma kapsamında, XIX. yüzyılın Ankara'sına dair bu şiirlerden edinilen malzemeler yorumlanarak şehir tarihi araştırmalarına bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Klasik edebiyat, Divan, Tarih manzumeleri, XIX. yüzyıl, Ankara

Abstract

A city is a place whose meaning is found in the poetry created there. In Kevin Lynch's words, a city presents the imagination with an unlimited potential for "readability". If we consider this unlimited readability through poetry, it can be said that attempts to find the zeitgeist of a city at a certain time through literary texts must evaluate the poetry, the city and the time. This is because poetry (or literature in general), just like a city, has an important memory which oscillates through ideas of its past and future. In this sense, divan poetry and one particular example of it—historical "manzume" poems—are memories which richly illustrate the 'continuity' and 'change' within a period. This work, on 19th century Ankara, aims to evaluate the traces reflected in historical manzume poems of the time they were written.

Five historical manzume poems in three texts out of seventy 19th century divan collections scanned for this work were found to be about Ankara. Two of these manzumes are by Cazib, one by Ziver Pasha, and one by Mahmud Celaleddin Pasha. The first of these is on Ankara's dervish lodge; the second on a barracks being built in Ankara; the third on Vecihi Pasha's governorship of Ankara; the fourth on the the Mayoral Residence. In addition to these, a manzume on the construction of Hamidiye Caddesi by Mahmud Celaleddin Pasha is discovered with in scope of the work. The aim of this work is to provide a contribution to city history through a commentary on elements of 19th century poetry concerning Ankara.

Keywords: Classical literature, Divan, Manzume poetry, 19th century, Ankara

“Kent, fiziksel bir gerçekliktir ama gerçekte inşai görünüm kazanmış toplumsallıktır.”

Uğur TANYELİ

Giriş

Sanat deneyimi, Gadamer’in (2007) deyişiyile, “anlama” ile meydana gelen bir anlam deneyimidir. Görünenin arkasındaki görünmeyeni kavramak için belli bir zaman diliminden getirilen her yorum, bu deneyimi bir “niyetleri anlama” edimine dönüştürür. Söz konusu yorumlar bir şehir veya şehirdeki mimari unsurlar üzerine yapıldığında, var olan mimarlık geleneğinin “anlam boyutları” da ortaya konmuş olur. Dolayısıyla bir dönemin yapılarını ve çevre düzenini bir temsil alanı olarak anlamsal katmanlarına ayırıp yorumlayabiliriz. Şehir ise, Lynch’in (2010) tabiriyle, sonsuz “okunaklılık” sunan bir imgeselliğe sahiptir. Bu sonsuz okunaklılık, şehir mekânının tarih içindeki yolculuğu bağlamında şiir üzerinden okunabilir mi? Bir şehri sembolik mekânlar veya mühendislik bilgisi yoluyla ya da edebi eserler üzerinden düşünmek, onu nasıl gördüğümüzü de gösterir. Şiiri tarihin ruhu şehri de sahip olduğu tarihi derinlik ile birlikte ele aldığımızda, her ikisinin de kültürel bilince sağladığı katkılar yadsınamaz elbette. Bir şair için ne ifade eder şehir? Arkasında nasıl bir metaforik düzlem vardır? Türk edebiyatının çeşitli dönemlerine göre farklı yanıtlar verilebilir bu sorulara. Ve ardından daha nice farklı soru gelebilir. Kültür üreten bir mekândır şehir. Hatta daha da ileri gidelim: Anlamını şiirin yarattığı ruhta bulan mekândır. Şiirsel olduğu kadar mitik bir uzamı da taşır kendi gerçekliğinin arka planında. Anlam ve bellek yoluyla her türlü keşfe açıktır. Bir şehrin atmosferini edebi metinler üzerinden anlamaya çalışmak, zamanın ruhunu genel olarak edebiyat-medeniyet-kültür özel olarak da şiir-şehir-tarih bağlamlarında değerlendirmekten geçer. Zira şiir (genel olarak edebiyat), tıpkı hafıza sahibi bir şehir gibi, varlığı ve çoğulluğuyla yalnız zamanın ruhunu taşımakla kalmayıp geçmiş ve geleceğe de uzanan bellek özelliğindedir. Bugün karşılığı olsun olmasın şiirde yer bulmuş pek çok veri, kültürel bellek açısından çok kıymetli. Bu anlamda Divan şiiri ve bu şiirin özgün örneklerinden biri olan tarih manzumeleri de belleğin süreç içerisindeki “devamlılık” ve “dönüştürme” zenginliğine vurgu yapan unsurlardan. Nitelikli okur için bu şiirleri her okuma, bir yeniden okuma ve dolayısıyla işlenmiş bilgiyi her okumadaki “öznel hatırlayış” da, sonsuz bir “yeniden yaratma” imkânı sunar.

Divan şiiri gibi bir örneklem alanı seçince, kent için de İslamdaki “şehir” kavramına ve “Osmanlı şehri”nin profiline ana hatlarıyla bakmak gerek. Arapça “medine” sözcüğüyle ifade edilen şehir -İbni Haldun’un da Mukaddime’sinde söz ettiği gibi- uygarlık (ki Arapça karşılığı “medeniyet” sözcüğü de “medine”den geliyor), uygar yaşam ve yerleşik düzen kavramlarıyla iç içedir. İdeal bir şehrin/devletin nasıl bir yapılanmaya dayanması gerektiği, erdemli bir toplumdan erdemli bir dünya devletine ulaşmanın yolları ise Farabî’nin “medinetü’l-fazıla” ifadesini de kapsayan kitabında karşımıza çıkar. İslam şehri, dinin getirdiği düşünce sistemi ve hayat anlayışının başta fiziki yapı olmak üzere birçok sistemi doğrudan etkilediği bazı temel niteliklere sahiptir. Bu nitelikler, Osmanlı şehri için birebir aynı olmasa da -zira onda Selçuklu ve Bizans mirası da var- pek çok konuda yeniden üretilerek belli bir senteze kavuşan alt değerler içerir. Taşdığı bazı işlevsel özellikler ona “şehir” tanımını kazandırmıştır. Anlam ve biçim açısından hayli özgündür. Osmanlı devlet teşkilatına bağlı olarak gelişimini sürdürmüştür. Devlet, şehirleşmeyi her zaman desteklemiştir zira şehir, devlet ve ordu için bir üretim merkezi anlamını da taşır (Farabî, 1989; Kuban, 1995; Armağan, 1999; Eldem, Goffman ve Masters, 2003; Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005; İbni Haldun, 2012). Bir şehrin fethedilme usullerinden şehirdeki yerleşime, özellikle de dini-sosyal grupların yerleşimine kadar “Türk-İslam-Osmanlı şehirciliği” (İnalçık ve Arı, 2005) denildiğinde, şehir tarihi üzerine genel çıkarımlara da gidilebilecek pek çok veriyi elde etmek mümkündür. Merkezilik kavramı, şehir düzeninden mimariye dek her alandaki geleneksel hiyerarşik ilişkiler yoluyla güçlü bir imgeye ulaşmıştır. Yapı ve üslupta değişmez bir hiyerarşinin karşılıklı ilişkisi söz konusu olsa da, kentsel biçimin içinde var olan mimari dillerin yarattığı şiirsellik daima dikkati çeker. Özel bir kent hukuku yoktur. Dolayısıyla, belediye ya da belediye meclisi gibi kavramlarla da XIX ve XX. yüzyıllarda karşılaşırız (Faroqhi, 1998, ss.164-165; Cerasi, 2001, ss. 68-69). Vakıf kayıtları, tahrir defterleri, sâlnâmeler, şer’iyye sicilleri, tapu defterleri, vb. tarihî kaynaklar bize Osmanlı şehrinin altıyüz yıllık gelişim haritasını çizebileceğimiz çeşitlilikte malzemeler sunmaktadır.

Osmanlı şehri denildiğinde, İstanbul, Bursa, Edirne gibi akla ilk gelen yerlerden biri olmasa da, yazımıza mekân olan

bir yerleşim merkezi var: Ankara. Bugünden iki yüzyıllık yakın geçmişe doğru gidip gelirse hızla; Cumhuriyet'in başkenti olarak Ankara, sahip olduğu tarihsel kent dokusu ve taşıdığı kültürel miras bakımından önemlidir. Özellikle Cumhuriyetin ilk yılları için Kurtuluş Savaşı'yla kazanılan zaferin, laik düzenin, modernleşmenin, devrimlerin ve merkezi otoritenin simgesidir. XIX. yüzyılda nasıl bir durumdaydı Ankara? Bir ticaret ve tarikat merkezi olarak birikimin de bağımlılığın da arttığı, sömürü katlanırken yaşamın giderek modernleşmeye doğru evrildiği çelişkili bir durum söz konusu: "Bu çelişkilerin nasıl bir yaşam üstüne kurulduğu ve yaşamı dönüştürerek nasıl anlamlandırıldığı, merkezi iktidarla bir taşra şehrindeki Osmanlı mirasının anlamını da ortaya koyabilir; üstelik bu şehir, hikâyenin sonunda, yeni devletin Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak merkez ve çevre sorunlarını kendi içinde, mahallelerinde yaşayarak geliştirecektir" (Aydın ve diğerleri, 2005, s. 197). Ulaşabildiğimiz tarihi kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, şehir, özellikle kale etrafında yoğunluk kazanan sınırlı bir alandan ovaya doğru genişleyen bir gelişim göstermiştir. 1892'de, İstanbul-Bağdat demiryolunun İç Anadolu ayağı olan İzmit-Ankara hattının şehre gelişi de bu genişlemedeki etkenlerden biridir. Tiftik geçisi ve yünü, soğukluk ve dericilik bu yüzyıla kadar en önemli ekonomik unsurlar arasında yer almasına rağmen bu dönemde gerileme göstermiştir. Ticaretin azalması ve halkın fakirleşmesinde 1873-75 yıllarında yaşanan kıtlığın ve 1881'deki yangının payı büyüktür. Şehirde 77 cami ve mescit, 26 medrese, 1 idadi, 1 rüştiye, 7 sıbyan mektebi vardır (Özdemir, 1986, ss. 49-65).

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ilk yarısına dek bir sancak olan Ankara, 1836'da redif askeri birlikleri oluşturulurken eyalet merkezi haline getirilmiştir. 1839'da Tanzimat'ın ilanından sonra da aynı pozisyonadadır. 1840'da bir eyalet meclisi kurulmuştur. İdari yapılanmadaki yeniliklerden biri olarak, taşrada bozulan devlet otoritesini güçlendirmek amacıyla Ankara, Kastamonu, Çorum, Çankırı, Kayseri ve Bozok (Yozgat) sancaklarının hepsi Ankara'ya bağlanmıştır. 1855-60 arasında bir ara eyalet merkezi Bozok yapılsa da, sonra yeniden Ankara'ya taşınmıştır. 1866'da Çankırı sancağı ayrılmış, 1872'de yeni sancak yapılan Bolu ve Kırşehir de Ankara eyaletine bağlanmıştır. Reform hareketlerinin uygulanması kapsamında öncelikli merkezlerden biridir. Eyaleti yöneten valiler açısından

yüzyılın en tanınmış isimleri arasında İzzet Mehmet Paşa, Vecihî Paşa, Rıdvan Paşa, Aziz Paşa, Sırrı Paşa ve Abidin Paşa sayılabilir. Bir modernleşme projesi sayılabilecek 1877'deki Vilayat Belediye Kanunu ile Ankara'da kurulan belediye teşkilatı da -tıpkı taşradaki diğer örnekleri gibi-merkezi yönetimin buradaki temsilcileri doğrultusunda sağlık, imar, temizlik, çevre gibi sorunlar üzerinde çalışmıştır (Aydın ve diğerleri, 2005, ss. 248-249).

Dönemin edebiyat dünyasındaki şiir metinlerinde Ankara'nın nasıl geçtiğine dair elde çok fazla ve detaylı örnek bulunmamasına rağmen, XIX. yüzyılda yazılmış divanlar arasında, şu ana dek taranabilen yetmiş metnin içinden özellikle üç divandaki dört tarih manzumesinin Ankara hakkında olduğu tespit edilmiştir. Bu manzumelerin başlıkları, tarihleri ve şairleri kronolojik olarak şöyledir:¹

- "Târih-i Mevlevî-hâne-i Ankara" (H.1241) – Câzib
- "Kışla Târihi" (H.1254) – Ziver Paşa
- "Kasîde-i Târih Der-Sitâyîş-i Vecihî Paşa" (H.1264) – Câzib
- "Ankara Dâ'ire-i Belediyesinin İnşasına Târihdür" (H.1301) – Mahmud Celeleddin Paşa

Bunların yanı sıra, sadece başlığında "Ankara" ifadesi geçen diğer bir manzume ise şudur:

- "Ankarada İnşâ Olunan Hamîdiyye Câddesine Târihdür" (H.1301) – Mahmud Celeleddin Paşa

Ankara Mevlevihanesi

Ankara ile ilgili kaynakların bir kısmı, bugün kent merkezinde Ulucanlar Caddesi'ndeki Cenabi Ahmet Paşa Camii avlusunda yer alan küçük binanın bir zamanlar Mevlevihane olduğunu dile getirirler. Ne zaman inşa ettirildiği tam olarak belli değildir. 1566'da Kanuni devri Anadolu beylerbeyi Cenabi Ahmet Paşa adına Mimar Sinan tarafından yapılan caminin müstemilatı içerisinde iki türbe ve bir çeşme ile birlikte bulunan bu yapının gerçekten Mevlevihane olup olmadığı kesin değildir. Bazı kaynaklarda da günümüze gelemediğinden bahsedilmektedir. Ancak klasik Osmanlı şehrinin kuruluş nitelikleri ve mevlevihanelerin konumu açısından bakıldığında, dergâhın şehir merkezinde ve güvenli bir yer olan Kale'ye yakın olması gerekliliği bu yapının söz

1 Başlıklar ve şiir alıntılarında, dönem XIX. yüzyıl olduğu için klasik imla yerine mümkün olabildiği kadar günümüz Türkçe'sine yaklaştırarak okuma tercih edilmiştir. Beyitlerde metin tamiri yoluyla yapılan düzeltmeler de dipnotlarda gösterilmiştir. Hicri tarihlerin miladi karşılıklarında ise, Unat 1994'ten yararlanılmıştır.

konusu mevlevihane olma ihtimalini artırmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde de etrafı gül bahçeleriyle çevrili mevlevihaneden söz edilmektedir. XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise, Ankara'daki üç kutsal mekândan biri olan bu mevlevihanenin tamiri için Meclis-i Vâlâ ile görüşmeler yapıldığı hatta 1802'de Safranbolulu Şerife el-Hac Alime Hatun, 1887'de de Abidin Paşa tarafından caminin onarıldığı belirtilmektedir (Ülgen, 1942, ss. 221-222; Kalfazede, 1993, s. 351; Tanrıkorur, 2004, s. 469; Galanti, 2005, s. 239; Seçkin, 2010, ss. 11-12; Köç, 2012, s. 527).

Devrin şairlerinden Câzib,² divanındaki bir tarih manzumesinde (Yılmaz, 2010, ss. 520-521); uzun yıllardır viran bir durumda olan mevlevihanenin, vezir Nuri Paşa'nın lutfuyla bayındır hale getirildiğini söyler. Binanın harap halini klasik şiirin geleneksel mazmunlarından biriyle tasvir ederek, onu aşğın gönlüne benzetir. Tekkenin yapı olarak parlaklık artıran bir güzelliği vardır ama "hele kemer ve kubbesi, en yüce kubbeyi / gökyüzünü bile kıskandıracak" güzelliğindedir. Son beytin ikinci dizesinde şair, "Azizim, bu Mevlana dergâhı açıldı" diyerek; ebced hesabıyla oluşturduğu aritmetik toplama, ilk dizedeki "hû" nun sayısal değerini de ekleyip H.1241 (M.1825-26'ya karşılık gelmektedir) tarihli mısraı verir:

Vezîr ibni vezîr ol Nûrî Paşa-yı keremdir ki
Yed-i lutfuyla âbâd etdi çün virâneyi hakkâ

Dil-i 'âşık gibi virân iken bu hânkâh evvel
Görüp âbâdına himmet buyurdu ol kerem-pîrâ

...
Ne zîbâ tekve-i revnak-fezâ kim tâk-ı dil-cûsın
Görüp reşk-âver olursa 'aceb mi kubbe-i 'ulyâ

...
Gelince hû sadâsı gûşuma Câzib dedim târîh
Güşâd oldu 'azizim şimdi bu dergâh-ı Mevlânâ
(1230 + 11 = 1241)

Ankara'da Yapılan Kışla

II. Mahmud zamanında, eyalet ve sancak merkezlerinde devlet otoritesini sağlamlaştırmak adına askeri bir yenilik olarak redif taburlarının hizmet vermesi planlanmıştır. Eyalet askeri yerine redif askeri kavramı oluşturulurken, vali de redif askeri teşkilatının komutanı olarak konumlanmıştır. "Redif-i Mansure Ankara Müşirliği" adı altında Ankara, Çankırı, Kastamonu, Viranşehir ve Çorum bir araya getirilmiştir. Öncelikle süvari redif birlikleri ve bu birliklerin konaklayacağı kışlalar kurulmaya başlanmıştır. Bunun ilk örneği, 1838'de altı bölükten oluşan alay düzeni ve kışlalarıdır (Özcan, 2007, s. 525; İğdi, 2009, s. 11).

Dönemin şair ve devlet adamlarından Ziver Paşa'nın³ divanındaki bir tarih manzumesi de (Arslan, 2009, ss. 414-415), Ankara'daki kışla hakkındadır. II. Mahmud tarafından asker için yaptırılan bu yüce kışla binasının eşi benzeri yoktur. Böylece Ankara da çok parlak / aydınlık bir düzene girmiştir. O dünya şahı her yere yüce binalar yapsa şaşılmaz. Şair, "Bu kışlayı büyük/yüce çalışmalarını/gayretleri olan Mahmud Han yaptı" dizesindeki noktalı harflerin toplamı üzerinden H.1254 (M.1838-39'a karşılık gelmektedir) tarihli mısraı verir:

Sultân-ı Mahmûdü'l-eser şâhenşeh-i sâhib-kırân
Âfâka verdi zib ü fer buldu cihân emn ü amân
...

'Asker için vâlâ mahal bu kışlayı yaptı güzel
Bünyânın etdi bî-bedel ol şâh-ı İskender-nişân

Bu kışla ile Ankara girdi nizâm-ı pür-fere
'Âli binâlar her yere yapsa n'ola şâh-ı cihân
...

Ziver bu târîhim sezâ olsa güherveş pür-bahâ
Bu kışlayı kıldı binâ 'âlâ-himem Mahmûd Hân (1254)

- 2 Câzib: "Asıl adı Selahaddin olan Câzib, Ankaralıdır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Öğrenimi hakkında bir bilgi olmamakla beraber şiirlerinden Farsça bildiği, divan şiiri kültürüne aşina olduğu anlaşılmaktadır. Damadının sakal bırakmasına yazdığı tarihten hareketle evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Câzib bir süre Gümüşhane'de (maden müdürü olarak), bir sürede Simav'da görev yapmıştır. Câzib Mevlevî'dir fakat döneminde kime intisap ettiği belli değildir. Son düşürdüğü tarihe bakılarak 1857'den sonra öldüğüne kanaat etmekteyiz" (Yılmaz 2010, ss. 559).
- 3 Ziver Paşa: Ahmet Sadık Ziver Paşa, 1793 İstanbul doğumludur. Mevlevidir. İzmir ve Aydın'da çeşitli görevlerden sonra İstanbul'a geri dönmüştür. Bazı paşalara kitabet hizmetinde bulunmuş, Tersane-i Âmire müdürlüğü ile Musul ve Bağdat kapı kethüdalığı yapmış, Meclis-i Vala üyeliğine atanmış, Rumeli defterdarlığının ardından çeşitli nezaretlerde çalıştıktan sonra Darphane Nezareti'ne getirilmiş ve çok istediği şeyhülislamlık görevine vezirlik rütbesiyle tayin olduktan kısa bir süre sonra 1862'de ölmüştür. Şair, katip, hüsn-i hat sahibidir. Arapça ve Farsça'nın yanında, kendi çabalarıyla Fransızca'yı da öğrenmiştir. Divan'ı vardır. Bu eserinde pek çok nazım şekliyle şiir yazmasına rağmen, tarih manzumeleriyle meşhur olmuştur. Bu tarih manzumelerinin önemli bir kısmı, özellikle mimari ile ilgili olanları, yapıların üzerinde birer tarih kitabesi olarak da bulunmaktadır (Arslan, 2009, ss. 12-14).

Vecihî Paşa'nın Ankara Valisi Oluşu

Vali olarak pek çok şehre atanan Vecihî Mehmet Paşa, Ankara'da da ilki H.1264 (M.1848) ve ikincisi H.1268 (M.1852) olmak üzere iki kez valilik yapmıştır. 1846 tarihli Zaptiye Nizamnamesi'ne göre zaptiye birliklerinin ilk etapta kurulacağı bölgelerden biri Ankara olunca, Vecihî Paşa da görevi sırasında güvenliğe dair çalışmalarda bulunmuştur. İç ve Orta Anadolu'da çıkan eşkıya isyanları ve yağmalama olaylarıyla mücadele etmiş, yöre aşiretlerinin iskânı için uğraşmıştır (Saydam, 1993, s. 231; Mehmed Süreya, 1996, s. 1655; Galanti, 2005, s. 168; Sönmez, 2006, s. 205; Gülenç İğdi, 2009, ss. 54-55).

Câzib, divanındaki bir tarih manzumesinde (Yılmaz, 2010, ss. 103-108); Ankara Valisi Vecihî Paşa'yı överken bir yandan da dolaylı olarak bu olayı anlatır. Bir belanın/karışıklığın ortaya çıkmasına az kala, herkes perişan bir haldeyken, Ankara Defterdarlığı'na uğursuz biri getirilir. Etrafına da kendi gibi akılsız, zevk ve eğlenceye düşkünleri toplar. Kaza ahali eteğine düşse, o uğursuz alçak kim bilir ne kötülükler yapacaktır. Başları sarıklı, gözleri sürmeli, bellerinde misvaklarla o aşağılık guruh da riya ehlidir. Ancak Vecihî Paşa'nın teşrifini duyunca hepsi dağılıp başka taraflara giderler. Ortada sadece iki kişi kalır. Onlar da herkesin başına püsküllü bela olurlar. Şair, "isimlerini açıkça söyleyemem ama bu kadar ima ederim" diyerek birinin fesat hocası, diğerinin de söz ebesi olduğunu belirtir. "Dilerim bu ikisinin dehşete uğramış cesedini Tanrı yokluğa göndersin" dedikten sonra da, Paşa'nın övgüsüyle şiirini tamamlar. Son beytin ikinci dizesinde ise, "Ankara Valisi devletli Vecihî Paşa" ifadesiyle H.1264 (M.1847-48'e karşılık gelmektedir) tarihli mısraı verir:

Cümleyi eyledi mesrûr cenâb-ı bî-çün
Ankara vâlisidir müjde Vecihî Paşa
...
Az kalmışdı ki bir fitne zuhûr eylemege
Cümleniñ hâl-i perişânı diger-gün ola tâ

Oldu bir gâlib-i şüm Ankara defterdârı
Cem' edip başına kendi gibi bir tâc süfehâ

Ne habâset edecekti o habîs-i menhûs
Dâne-i dâmene düşseydi ahâl-i kazâ

Başı destârlı gözü sürmeli misvâklı beli
Bir gürûh-ı muzill iblîs-lîme ehl-i riya

...
Güş edip makdem-i teşrifini ol ehl-i şürûr
Yıkılıp her biri bir cânibe gitdi ammâ

...
Kaldı ortada hemân iki fesâd-âyine kim
Cümleniñ başına onlar dahi püsküllü belâ

...
Birisi hâce-i⁴ fesâd birisi söz ebesi
Keşf-i nâm eyleyemem⁵ bu kadar ettim îmâ

Hele bu ikisiniñ kim cesed-i medhûşın
Dilerim tâ ede irsâl-i 'adem behre Hudâ

...
Dediler müjde-resân geldi dedim târihin
Ankara vâlisi devletlü Vecihî Paşa (1264)

Ankara Belediye Binası'nın İnşası

1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile yerel yönetimlerde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Vali, mutasarrıf ve kaymakamın olduğu her merkezde birer belediye daire meclisi kurulmuştur. Valiler değiştiğinde, belediye örgütlerinin temsil heyetlerinde de değişiklikler olmaktadır (Gülenç İğdi, 2009, s. 71; Koçak, 2013, s. 14). 1883'te, dönemin Ankara valisi Aziz Paşa'dır. Göreve gelir gelmez daire meclisindeki üyelerde değişiklik yaptığı gibi yeni bir belediye binası inşasını da başlatmıştır.

Mahmut Celaledin Paşa,⁶ divanındaki bir tarih manzumesinde (Koçver, 2008, s. 87); II. Abdülhamid zamanında Ankara'da yapılan belediye binasından söz eder. 'Daire' olarak adlandırdığı bu resmi kurumu; dönemin Ankara valisi Aziz Paşa'nın inşa ettirdiğini belirterek, bu belde-nin tanzimi için yapılan yeni düzenlemelerde en yetkin çalışmanın bu daire olduğunu ifade eder. Son beyitte ise, "bu yüce daire Ankara şehrine yapıldı" diyerek H.1301 (M.1883-84'e karşılık gelmektedir) tarihli mısraı verir:

4 hâce: hıdâcâ

5 eyleyemem: eylemem

6 Mahmut Celaledin Paşa: 1839'da İstanbul'da doğmuş, 1899'da yine İstanbul'da ölmüştür. Başkatiplik ve amedcilik yapmış, Şura-yı Devlet üyeliğinden sonra vezirlik rütbesi verilmiştir. Bursa valiliği ve Girit vali vekilliği görevlerinde bulunmuştur. Divan sahibidir. "Mahmut Celaledin Paşa, hem şair hem tarihçi olduğu için divanında tarih düştüğü şiirlerine genişçe yer vermiştir. Aynı zamanda besteci ve söz yazarıdır. Şairin bu yönünü eserinde yer alan kırkı aşkın şarkısından da anlayabiliriz. Bütün bunların yanında Divan edebiyatında en fazla rağbet gören gazel nazım şekliyle de 60'tan fazla şiir yazmıştır. Mahmut Celaledin Paşa Fuzûlî'den etkilenmiştir" (Koçver 2008, s. 241).

Hazret-i ‘Abdü’l-hamîd Hânîñ ‘ulüvv-i himmeti
Etmede ta’yîn-i i’ mârâta vâlâ dâ’ire

Bu vilâyetde ‘Azîz Paşa kulu vâlî iken
Kıldı ikdâmât ile te’sîs ü inşâ dâ’ire

Sâye-i şâhânedede bu beldenîñ tanzîmine
Eylesin şu tarh-ı nevde sa’y-i evfâ dâ’ire

Çıkdı fetih bâbına târîh-i ra’nâdır Celâl
Ankara şehrine yapıldı bu a’lâ dâ’ire (1301)

Ankara ve Hamidiye Caddesi

Hamidiye denince, ilk etapta İstanbul’daki meşhur cadde hatırlanmakta olup Ankara’da böyle bir caddenin varlığı bilinmemektedir. Ancak taranabilen kaynakların bir tanesinde Hamidiye isimli bir mahalleden bahsedilmektedir ve Tamur’a göre “1874 yılında Romanya ve Bulgaristan’dan getirilen göçmenler için kurulan mahallenin, adını göçmenlerin getirilip yerleştirilmelerini sağlayan Sultan II. Abdülhamid’den aldığı açıktır” (Tamur 2010, ss. 69). Bir başka kaynakta ise Hamit Tarlası diye bilinen ve üzerinde cirit karşılaşmalarının yapıldığı bir yerden söz edilmektedir: “Bugün Doğumevi’nin bulunduğu yerdeki Hamit Tarlası denilen alanda oynanırdı” (Aydın ve diğerleri, 2005, 281). Bir de, medrese ve sanayi mektebi de XIX. yüzyılın Ankara’sında Hamidiye ismiyle bilinen bir cami tespit edilmiştir.

Devrin şair ve devlet adamlarından Mahmud Celaleddin Paşa, divanındaki bir tarih manzumesinin (Koçver, 2008, ss. 86) başlığında, “Ankara” ve “Hamidiye Caddesi” ifadelerini bir arada kullanmaktadır. Ancak şiirin içinde ikinci bir kez daha Ankara’dan bahsedilmediği gibi, “şâh-râh-ı pâ-y-taht-ı devlet” ifadesi de İstanbul’u ve dolayısıyla İstanbul’daki Hamidiye caddesini akla getirmektedir. Beyitlerde Ankara’ya dair başka ipuçlarının da olmaması (vali ve/veya herhangi bir mekân adı gibi), metnin başlığı ile içeriği arasındaki ilişkiyi zayıflatmaktadır. Şair, II. Abdülhamid’in imar ettirdiği birçok eser ve yaptırdığı pek çok yol olduğunu söyler. Hamidiye Caddesi’nin de devletin başkentinin ana yolu (bu ifade, İstanbul olasılığını artırıyor) olduğunu ve padişahın meşhur adıyla benzersiz olarak açıldığını belirtir. Şair son beytin ikinci dizesinde, “ülkeyi süsleyen şah şimdi bu caddeyi yolunda yaptı” diyerek H.1301 (M.1883-84’e karşılık gelmektedir) tarihli mısraı verir:

Şehensâh-ı mu’azzam Hazret-i ‘Abdü’l-hamîd Hân kim
Eder âsâr-ı i’ mârîyla yer yer mülkünü ihyâ

Kemâl-i kudret-i şâhânesi her yolda zâhirdir
Terakkiyât-ı ‘asr-ı şevketin takdîr eder dünyâ

Bu yol kim şâh-râh-ı pâ-y-taht-ı devlet olmuştur
Açıldı nâm-ı nâmî-i hümâyûnuyla bî-hem-tâ

Celâl be-‘avn-ı Hak itmâmına târîh şu mısra’
Yolunda yapıldı bu şeh-râhı hâlâ şâh-ı mülk-ârâ
(1299+2=1301)

Sonuç

XIX. yüzyıl Ankara’sı, aynı döneme ait üç divandaki beş tarih manzumesinde anlatılanlara göre okunduğunda elde edilen veriler şöyle sıralanabilir:

- Üç tarih manzumesinde dönemin padişahının adına rastlanmaktadır. Metinler, şair-patronaj ilişkisi çerçevesinde klasik şiirin hükümdar övgüsü yapılarak başlamaktadır: II. Mahmud (Ankara kışlasının yapımı), II. Abdülhamid (Hamidiye caddesinin açılışı ve Belediye dairesinin inşası). Bir manzumede (Ankara Mevlevihanesi), vezir Nuri Paşa’nın ismi geçmektedir, diğer manzume ise, dönemin Ankara valisi Vecihî Paşa medhinde yazılmıştır.
- Manzumelerdeki şehir-şair ilişkisi değerlendirildiğinde; Câzib’in Ankaralı olduğu, her ikisi de şair ve devlet adamı olan Ziver Paşa’nın yüksek memuriyetlerde bulunduğu, Mahmud Celaleddin Paşa’nın ise çeşitli şehirlerde valilik yaptığı görülmektedir.
- Mevlevihanenin onarımı, kışlanın yapımı, belediye binasının inşası ve Hamidiye caddesinin açılması üzerine elde edilen bilgiler ne yazık ki çok fazla ayrıntılı değildir. Örneğin, geleneksel dönemin kamusal bir mekânı olarak Mevlevihane hakkında öğrenilen tek şey uzun yıllardır viran bir haldeyken bu yüzyılda Nuri Paşa tarafından tamir ettirildiğidir. Belediye dairesi de, dönemin Ankara valisi Aziz Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hamidiye caddesinin dayandığı edebi malzeme ise Ankara’dan çok İstanbul’u imlemesine rağmen, bu veri, şüpheli hatta büyük ihtimalle yanlış olduğu belirtilmek amacıyla yazıya dâhil edilmiştir.
- Ankara valisi Vecihî Paşa medhinde yazılan manzume, bir yandan Paşa’ya överken bir yandan

şehirdeki huzursuzluğu ve güvenlik problemini, defterdarın kötü niyetini ve etrafına topladığı riyakâr insanları da üstü kapalı bir şekilde dile getirdiği için dikkat çekicidir.

- Tarih manzumelerindeki sözkonusu mimari yapılar ve açılan cadde için -Divan şiiri geleneğine uygun bir biçimde- “zibâ”, “revnak-fezâ”, “valâ”, “güzel”, “bi-bedel”, “şâh-râh / şeh-râh”, “a’lâ” gibi sıfatların kullanıldığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında, XIX. yüzyıldaki edebi metinler çerçevesinde, Ankara’nın konumuna ait kimi özellikler tarihi bazı bilgiler de eklenerek anlatılmaya çalışılmıştır. Elimizdeki malzemeye göre tespit edilen hususlar hakkında, şiir üzerinden düşünülerek ve olabildiğince sorgulanarak hükümler verilmeye gayret gösterilmiştir. Devrin edebiyat dünyasındaki divanlarda yer alan tarih manzumelerinden edinilen verilerle, Osmanlı kültür tarihine ve Osmanlı tarihi araştırmalarının önemli bir kolu olan şehir tarihi araştırmalarına küçük de olsa bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Zira “Osmanlı kültür tarihi yeni inceleme alanları ve çok yönlü içerik değerlendirmeleri yapılmadığı sürece arşiv belgelerinin düz bir aktarımı ile incelenemez” (Yeni-Şehirlioğlu 2011, ss. 11).

Divan şiirine bir “açık yapıt” niteliğiyle bakıp çoğul okumanın kapıları disiplinlerarası düzeyde aralandığında, Osmanlı kültür tarihine yönelik daha nice veriler elde etmek mümkündür. Zira burada klasik algısı içinde devam eden geleneğe dayalı bir süreklilik akışı vardır. Nitelik ve nicelik yönünden çeşitli boyutlarda karşılaşılabilen bu verilerin bağlama dayalı olarak çokluğu kadar azlığı da üzerinde düşünülmesi gereken bir sonuçtur. Önemli olan, bu verilerin sadece bir noktadan görülmekle kalmayıp derinliğine ve çok yönlü olarak değerlendirilebilmeleridir.

Kaynakça

Armağan, M. (1999). Osmanlı şehrine kavramsal bir yaklaşım. *Osmanlı*, 5, 536-544.

Arslan, M. (2009). *Ziver Paşa divan ve münşe’ât*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Aydın, S., Emiroğlu K., Türkoğlu, Ö. ve Özsoy, E. D. (2005). *Küçük Asya’nın bin yüzü*: Ankara. Ankara: Dost Kitabevi.

Cerasi, M. M. (2001). Osmanlı kenti. A. Ataöv (Çev.). *Osmanlı İmparatorluğu’nda 18 ve 19. yüzyıllarda kent uygarlığı ve mimarisi* içinde (ss.68-69). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B. (2003). *Doğu ile batı arasında Osmanlı kenti*. S. Yalçın (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Farabî. (1989). *El-Medinetül-Fazıla*. N. Danışman (Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Faroqi, S. (1998). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam ortaçağdan yirminci yüzyıla*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gadamer, H. G (2007). *Aesthetics and Hermeneutics. The Gadamer reader* (R. E. Palmer, Ed.). St. Evanston: Northwestern University Press.

Galanti, A. (2005). *Ankara tarihi I-II*. Ankara: Çağlar Yayınevi.

Gülenç İğdi, Ö. (2009). *Tanzimat’tan sonra idari yapılanmada Ankara örneği (1842-1908)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İbni Haldun. (2012). *Mukaddime I-II-III*. S. Uludağ (Haz.) İstanbul: Dergâh Yayınları.

İnalçık, H. ve Arı, B. (2005). Türk-İslam-Osmanlı şehirciliği ve Halil İnalçık’ın çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 27-56.

Kalfazede, S. (1993). Cenabî Ahmed Paşa Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 351.

Koçak, A. (2013). *Salnamelere göre Ankara Vilayeti (1871-1907)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koçver, A. (2008). *Mahmud Celaleddin Paşa divanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Köç, A. (2012). Mevleviler ve devlet: Ankara Mevlevihanesi örneği (Ekonomik Statü, Vakıflar ve Yönetim). *Belleten*, 276, 527-552.

Kuban, D. (1995). *Anadolu kentlerinin tarihsel gelişimi ve yapısı üzerine gözlemler, Türk ve İslâm sanatı üzerine denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Lynch, K. (2010). *Kent imgesi*. İ. Başaran (Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mehmed Süreyya. (1996). Vecihî Mehmed Paşa. N. Akbayar (Yay. Haz.) *Sicill-i Osmanî* 5 içinde (s. 1655).

Özcan, A. (2007). Redif. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, 524-526.

Özdemir, R. (1986). *XIX. yüzyılın ilk yarısında Ankara*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Saydam, A. (1993). Orta Anadolu’daki aşiretlerin iskânı (1839-1853), *Prof. Dr. Bayram Kodaman’a armağan* içinde (ss. 228-256). Samsun: Akademi Kitabevi.

Seçkin, A. (2010). Türkiye’deki önemli Mevlevihaneler ve Mevlevihanelerin yaşatılmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün rolü. *Dünyada Mevlânâ İzleri (13-15 Aralık 2007 Konya) Uluslararası Sempozyum Bildirileri* içinde (ss. 1-45). Konya: Selçuk Üniversitesi.

Sönmez, A. (2006). Zaptiye Teşkilatı’nın düzenlenmesi (1840-1869). *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39, 199-219.

- Tamur, E. (2010). Ankara'da mahal isimlerine yansıyan tarih - I, *Kebikeç*, 29, 57-71.
- Tanrıkorur, B. (2004). Mevleviyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, 469.
- Unat, Faik Reşat (1994). *Hicrî tarihleri miladî tarihlere çevirme kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülgen, A. S. (1942). Ankara Cenabî Ahmed Paşa Camii ve Türbesi. *Vakıflar Dergisi*, II, 221-222.
- Yenişehirlioğlu, F. (2011). Osmanlı Kültür Tarihi Araştırmaları ve Öneriler, *Tarih Okulu*, XI, 7-11.
- Yılmaz, S. (2010). *Câzib Divanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.